

Перегончук Наталія Василівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Чумак Тетяна Олександрівна,
студентка Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто особливості психічного стану військовослужбовців в умовах антитерористичної операції. Висвітлена проблема соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців в умовах антитерористичної операції. Визначені основні завдання та принципи соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців в умовах антитерористичної операції.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, реадaptaція, посттравматичний стресовий розлад, антитерористична операція.

Перегончук Наталия Васи́лиевна,
Чумак Татьяна Александровна

К ПРОБЛЕМЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В УСЛОВИЯХ АНТИТЕРОРИСТИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности психического состояния военнослужащих в условиях антитеррористической операции. Освещена проблема социально-психологической реабилитации военнослужащих в условиях антитеррористической операции. Определены основные задачи и принципы социально-психологической реабилитации военнослужащих в условиях антитеррористической операции.

Ключевые слова: социально-психологическая реабилитация, реинтеграция, посттравматическое стрессовое расстройство, антитеррористическая операция.

Nataliya Perehonchuk,
Tetiana Chumak

ABOUT THE PROBLEM OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL REABILITATION FOR MILITANTS UNDER THE CONDITIONS OF ANTITERRORISTIC OPERATION

Annotation. In the article have been viewed such issues as military men's mental state peculiarities under the conditions of antiterroristic operation. The

problem of socio-psychological rehabilitation for militants under the conditions of antiterroristic operation has been stated. The main goals and principles of socio-psychological rehabilitation for militants under the conditions of antiterroristic operations has been determined.

Key words: *socio-psychological rehabilitation, readaptation, post-traumatic stress-based disfunction, antiterroristic operation.*

Постановка проблеми

Актуальність проблеми дослідження. Розвиток українського суспільства відбувається в складних соціально-економічних умовах, які впливають не лише на рівень життя, а й на психічне здоров'я, емоційний стан його громадян. В результаті проведення на території України антитерористичної операції, яка за своєю повномасштабністю та людськими втратами прирівнюється до справжньої війни, виникає ситуація постійної напруги, тривоги і фрустрації. Складність цієї ситуації спричинена ще й тим, що на передовій українська армія зазнавала значних втрат, так як на початку бойових дій мобілізованих бійців зазвичай готували експрес-методом та відправляли на фронт значно раніше, аніж це передбачалось навчальною програмою підготовки військовослужбовців. Тому вони не завжди встигали адаптуватись психологічно та емоційно до умов нечесної війни, насилля та смерті. Ці та інші чинники, як і сама ситуація війни, призвели до того, що більшість бійців, котрі повертались із зони антитерористичної операції, отримували на передовій травматичний стрес. Це в свою чергу призвело до того, що в суспільстві постала нагальна проблема діагностики, корекції та психологічної допомоги бійцям, що повернулись із зони АТО, пережили емоційні потрясіння та характеризуються яскраво вираженими ознаками ПТСР.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблема соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців досліджується у вітчизняних і зарубіжних наукових працях. Соціально-психологічну реабілітацію розглядають як відновлення системи взаємин військовослужбовця і соціального середовища (А. Анцупов, Т. Золотарьова, Дж. Келлі, В. М'ясищев, А. Пищелко, Дж. Роттер, Г. Саліван, В. Франкл, К. Роджерс, А. Шепилов); як відновлення психічної рівноваги і комплексу психічних реакцій, адекватних вимогам навколишнього життєвого середовища (К. Абульханова-Славська, Л. Божович, Б. Братус, Л. Гребенніков, В. Знаків, В. Іванников, Л. Китаєв-Смик, Н. Тарабріна, Л. Терехова, З. Фрейд). Деякі науковців вивчали механізми розвитку травматичного стресу, його симптоматику, фази та причини розвитку (Л. Китаєв-Смик, Р. Лазарус); медико-соціальні аспекти реабілітації військовослужбовців (А. Бравеє, В. Гічун, В. Ковтун, О. Коржиков); психотравмуючі наслідки локальних воєнних зіткнень (С. Захарик, В. Знаков, І. Ліпатов, Т. Пароянц, В. Попов, П. Сідоров, В. Стасюк); особливості корекції посттравматичного стресового розладу в учасників військових дій (В. Доморацький, Н. Крилов, А. Пушкарьов).

Незважаючи на велику кількість досліджень, проблема соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців є актуальною, оскільки наявність антитерористичної операції та складних соціально-економічних умов негативно впливають на особистість військовослужбовців, ускладнюють, а іноді унеможлиблюють, здійснення нормальної життєдіяльності.

Метою статті є вивчення проблеми соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців в умовах антитерористичної операції.

Виклад основного матеріалу

Діяльність військовослужбовців в умовах ведення бойових дій характеризується впливом на психіку різних стресових факторів. Тривалість впливу, а також психотравмуючий характер цих стресорів може призвести до виникнення таких змін у психіці військовослужбовців, які знижують ефективність їх діяльності в умовах ведення бойових дій, а також мають негативний прояв у мирних умовах. Особливо ця проблема стала глибоко досліджуватися у західній психології після війни у В'єтнамі, коли американське суспільство зіткнулося з численними випадками соціально-психологічної дезадаптації воїнів, які повернулися додому.

Зважаючи на той факт, що багато військовослужбовців виявляються психологічно неспроможними самостійно повернутися в систему соціальних зв'язків і норм мирного часу, виникає потреба в організації спеціальних умов та заходів з метою психологічного повернення учасників військових конфліктів до мирного життя. В умовах, постійного зростання числа учасників бойових дій, проведення комплексу заходів з відновлювального лікування і подальшої соціальної інтеграції ветеранів антитерористичної операції в суспільстві є одним із пріоритетних напрямків соціальної політики держави.

Такий процес дослідники називають соціально-психологічною реабілітацією, що є різновидом психологічної допомоги. На думку А. Караяні, «соціально-психологічна реабілітація спрямована на відновлення втрачених (порушених) психічних можливостей і здоров'я військовослужбовців»⁹. Розумінню сутності соціально-психологічної реабілітації сприяє аналіз такого поняття як «соціально-психологічна реадаптація», який являє собою організований процес поступового психологічного повернення учасників бойових дій з війни і безконфліктного, нетравмуючого «вбудовування» їх у систему соціальних зв'язків і відносин мирного часу.

Як вказує В. Стасюк, «реадаптація покликана полегшити процес адаптації військовослужбовців, які були учасниками військових конфліктів, позбавляючи їх психологічного потенціалу, створеного для бойової обстановки та розвиваючи потенціал, що дає змогу ефективно жити в мирних умовах»⁸.

⁹ Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції / О. В. Тополь // Підготовка фахівців у системі професійної освіти. — 2015. — № 124. — С. 232–233.

⁸ Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям : кол. монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Мушкевич. — Луцьк : Вежа-Друк, 2016. — 260 с. — С. 6.

Що стосується реабілітації, то більшість дослідників розуміють її як систему державних соціально-економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на попередження тимчасової або стійкої втрати працездатності та на якнайшвидше повернення хворих і інвалідів в суспільство і до суспільно корисної праці.

Зокрема, В. Лесков визначає соціально-психологічну реабілітацію учасників бойових дій як «систему психологічних, психотерапевтичних і психолого-педагогічних заходів, що спрямовані на відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, особистісного та соціального статусу військовослужбовців, які брали участь у бойових діях в районах військових конфліктів»⁵.

При створенні системи соціально-психологічної реабілітації осіб, які брали участь у бойових діях, потрібно враховувати насамперед відновлювальний характер адаптаційного періоду для даної категорії населення. Військовослужбовці при переході до мирних умов насамперед долають наслідки бойової обстановки і відновлюють втрачені соціальні зв'язки.

Соціально-психологічна реабілітація, як комплекс заходів, спрямована на відновлення людини в правах, соціальному статусі, здоров'ї та працездатності. Цей процес направлений на відновлення не тільки здатності військовослужбовців до життєдіяльності в соціальному середовищі, а й самого соціального середовища, до умов життєдіяльності, порушених або обмежених з яких-небудь причин⁷.

Мета соціальної психологічної реабілітації – забезпечення соціалізації особистості і відновлення її до колишнього рівня. В цьому випадку мова йде про відновлення не тільки здоров'я, а й соціального статусу особистості, правового положення, морально-психологічної рівноваги, впевненості в собі⁷.

Основними завданнями соціально-психологічної реабілітації є: визначення ступеня та характеру розладів психіки, індивідуально-особистісних особливостей поведінки військовослужбовців; оцінка інтелектуальних, перцептивних, емоційних, вольових можливостей військовослужбовців, рівня їх працездатності; визначення необхідних заходів індивідуальної та групової психологічної реабілітації військовослужбовців; зниження психічної напруженості до рівня, що відповідає оптимальній працездатності, усунення негативних психічних проявів за допомогою комплексного використання психологічних, психотерапевтичних, медичних та фізіологічних методів; проведення професійно-психологічної реабілітації, а при втраті професійної придатності – професійної переорієнтації; діагностика психічних станів, аналіз динаміки їх змін; оцінка ефективності психологічної реабілітації військовослужбовців⁵.

⁵ Лесков В. О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / В. О. Лесков. — Хмельницький, 2008. — 22 с. — С. 16.

⁷ Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2016 р.) : у 2 ч. [ред. кол. : В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.]. — Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2016. — Ч. 2. — 178 с. — С. 108.

Аналіз наукових досліджень змісту реабілітаційної роботи з учасниками бойових дій, свідчить про складність такої роботи та необхідність комплексних зусиль спрямованих на організацію медиків, соціальних працівників, психологів. Застосування специфічних форм та методів відповідної роботи вимагає високого рівня кваліфікації в галузі медико-психологічної реабілітації, що загострює потребу фахової підготовки відповідних спеціалістів.

Соціально-психологічна реабілітація є найважливішим елементом відновлення психічної рівноваги. Сутність її полягає у здійсненні різних впливів на психіку військовослужбовців з урахуванням терапії, профілактики, гігієни та педагогіки. За допомогою психологічних впливів стає можливим знизити рівень нервово-психічної напруженості, швидше відновити витрачену нервову енергію і, тим самим, прискорити процеси відновлення в інших органах і системах організму.

Здійснення реабілітаційних заходів вимагає дотримання певних основоположних правил, які забезпечують досягнення ефективності та дієвості заходів, які вживаються для відновлення психічної рівноваги людей, що перебували в стані психотравмуючої ситуації.

Основними принципами соціально-психологічної реабілітації є:

1) принцип максимальної наближеності реабілітаційних заходів до запитів і потреб кожного учасника реабілітаційного процесу;

2) принцип невідкладності, що полягає у наданні психологічної відразу після виявлення психічних розладів;

3) принцип єдності психосоціальних і психофізіологічних методів впливу (єдність реабілітації та лікування);

4) принцип послідовності та ієрархічності реабілітаційних заходів;

5) принцип різнобічності (різноплановості) зусиль;

6) принцип партнерства, співпраці. Побудова реабілітаційного впливу повинна бути такою, щоб залучити військовослужбовців, які отримали психічну травму, у відновлюючий процес. У цьому випадку важливо враховувати індивідуальні особливості військовослужбовців;

7) відповідність реабілітаційних заходів адаптаційним можливостям особистості військовослужбовців;

8) участь у реабілітаційному впливі командирів, медичних працівників, психологів, офіцерів органів виховної роботи, товаришів по службі;

9) систематичний контроль і своєчасна корекція реабілітаційної програми⁸.

Таким чином, соціально-психологічна реабілітація, будучи важливим складовим елементом діяльності військ, забезпечує підтримку необхідного стану боєздатності військовослужбовців, сприяє попередженню інвалідності, дозволяє відновлювати психічну рівновагу людей, створює умови для адаптації військовослужбовців, які отримали психічні травми.

В умовах ведення воєнних дій на психосоматичний стан військовослужбовців діє безліч негативних, стресових факторів.

⁸ Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям : кол. монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Мушкевич. — Луцьк : Вежа-Друк, 2016. — 260 с. — С. 171.

Військовослужбовці під час бою відчують фізіологічний, емоційний і соціальний стрес. Виникнення різного роду психологічних проблем і розладів зумовлене тим, що військовослужбовці перебувають в ситуації, яка безпосередньо загрожує їхньому життю, вони опосередковано переживають смерть та поранення товаришів, психологічна напруга підтримується постійними негативними очікуваннями. Окрім того, військовослужбовці в умовах ведення бойових дій знаходяться в стані психічної депривації, що викликана неможливістю довгий час задовольнити важливі життєві потреби (зміна цивільного життя на воєнне, розлука з близькими тощо).

Бійці в зоні АТО, які здебільшого, стримують натиск супротивника, а не проводять активних наступальних дій, переживають психічний стан фрустрації, який виникає при невідповідності реальної дійсності очікуванням людини. Стан фрустрації може виникнути при зіткненні з об'єктивними непереборними труднощами (наприклад, неможливістю одержати перемогу над супротивником з об'єктивних причин його кращої технічної оснащеності) або суб'єктивними переживаннями (наприклад, з приводу неможливості побороти ворога, оскільки керівництво не віддає відповідних наказів)¹.

Участь у проведенні антитерористичної операції на Сході України українських військовослужбовців, які морально не готові до бойових дій, стає причиною посттравматичних стресових розладів. До основних психологічних факторів виникнення ПТСР відносяться: страх бути вбитим; отримати поранення або потрапити у полон; враження від сцен поранення чи загибелі побратимів; почуття провини за загибель побратимів; больові відчуття при пораненні та власні переживання з приводу своєї подальшої долі. Ці психологічні фактори, зазвичай поглиблюються почуттям надмірної фізичної та психічної перевтоми.

У рамках посттравматичної патології більшість авторів виділяють три основні групи симптомів⁶:

1) надмірне збудження (вегетативна лабільність, порушення сну, тривога, нав'язливі спогади, фобічне уникнення ситуацій, що асоціюються з травматичною подією);

2) періодичні напади депресивного настрою (притупленість почуттів, відчай, усвідомлення безвиході);

3) риси істеричного реагування (паралічі, сліпота, глухота, нервові тремтіння).

Серед невротичних і патохарактерологічних синдромів виділені характерні для ПТСР стани: «солдатське серце» (біль за грудиною, серцебиття, уривчастість дихання, підвищена пітливість), синдром того, хто вижив (хронічне «відчуття провини за те, що залишився живим», флешбек-синдром (спогади про

¹ Бабенко О. В. Методические рекомендации для военных психологов при работе с посттравматическим стрессом / О. В. Бабенко, Л. М. Домашенко. — Ростов н/Д. : МарвелМ, 2000. — 156 с. — С. 38.

⁶ Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти: метод. посіб. [упоряд. : Д. Д. Романовська, О. В. Ілашук. — Чернівці : Технодрук, 2014. — 133 с. — С. 13.

«непереносні» події, що насильно втручаються у свідомість), прояви «комбатантної» психопатії (агресивність та імпульсивна поведінка із спалахами насильства, зловживання алкоголем і наркотиками), синдром прогресуючої астенії (спостерігається після повернення до нормального життя у вигляді швидкого старіння, зниження ваги, психічної млявості та прагнення до спокою). Ці стани мають певну динаміку, зокрема – посттравматична симптоматика з віком може не лише не слабшати, а і ставати усе більше вираженою⁶.

Наслідки впливу стресових факторів в умовах ведення бойових дій будуть визначатися психологічними чинниками (індивідуально-типологічними, психічними, характерологічними особистісними особливостями військовослужбовця, адекватністю механізмів психологічного захисту та адаптації тощо), тривалістю дії стресових факторів та соматоневрологічною важкістю⁹.

Так, В. Шанін за важкістю класифікує такі бойові психосоматичні травми:

1) легкого ступеня, що проявляються у надмірній дратівливості, замкнутості, втраті апетиту, головних болях, швидкій стомлюваності;

2) середнього ступеня, які характеризуються легкими істеричними реакціями, агресивністю, тимчасовою втратою пам'яті, депресією, підвищеною чутливістю до шуму, сильним страхом, втратою почуття реальності дій, що відбуваються;

3) тяжкого ступеня, що проявляються у порушенні слуху, зору, координації рухів¹⁰.

Л. Китаєв-Смик розробив типологію учасників бойових дій відповідно до ступеня вираженості наслідків впливу травматичних подій⁴:

1. «Зламани». Головна їх особливість – страх. Для цих військовослужбовців страх припинив бути острахом, переляком, жахом, він став мукою, тугою, болем душі і болючою вагою в тілі. Страх діє на них гнітюче і у сновидіннях вони змушені пізнавати весь жах смерті, своїх злочинів, що найчастіше знаходить свій прояв у кошмарах. «Зламаним» військовослужбовцям минуле, мирне життя здається далеким, ніби його і не було, тому що його не можна порівняти з жахом боїв. Думок про майбутнє у них немає, вони його бояться, так як попереду лише смерть. Намагаючись не думати про неї, ці люди позбавляють себе уявлень про майбутнє. У такого військовослужбовця обличчя «вбитого горем» через зниження тонусу лицьових м'язів. Через ослаблення тонусу м'язів тіла виникає зовнішній прояв «смутку»: пониклі плечі, сутула спина, невпевнений крок. Перед поверненням додому до

⁶ Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти: метод. посіб. [упоряд.: Д. Д. Романовська, О. В. Ілашук. — Чернівці: Технодрук, 2014. — 133 с. — С. 13.

⁹ Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції / О. В. Тополь // Підготовка фахівців у системі професійної освіти. — 2015. — № 124. — С. 230–233.

¹⁰ Шанін В. Ю. Патологические основы реабилитации участников войн / В. Ю. Шанін, А. А. Стрельников // Медицинская реабилитация раненых и больных [под ред. Ю. Н. Шанина]. — СПб.: Спец. л-ра, 1997. — 386 с. — С. 73.

⁴ Китаєв-Смык Л. А. Стресс войны: фронтовые наблюдения врача психолога / Л. А. Китаєв-Смык; М-во культуры РФ. — М.: Российский ин-т культурологии, 2001. — 80 с. — С. 32.

мирного життя «зламани» повинні пройти соціально-психологічну реабілітацію. Але навіть після реабілітації (і особливо, якщо її не було) «зламани в боях» повертаються з тягарем війни. Їх стан психологи (і психіатри) у міських поліклініках діагностують як: невроз, невротичний стан, реактивна депресія. Ці болючі повоєнні стани виліковуються набагато важче, ніж з такими ж назвами хвороби «мирного» походження».

2. «Пустотливі» – ще один тип військовослужбовців з неблагополучними психологічними змінами. Вони схильні постійно жартувати, як правило, недоречно. Їх жарти частіше є необразливими, часто еротичними, нецензурними. Їхні жарти, як правило, стосуються лише їх, вони не вникаючи в зміст запитань, не відповідаючи серйозно на них.

Прикриваючись іронічністю, вони уникають травмуючих тем про їхнє минуле і майбутнє. Недоречна жартівливість таких людей не веселить і не підбадьорює, а дратує оточуючих, в результаті чого на них перестають звертати увагу. Психологи називають цей вид стресової поведінки реактивною інфантилізацією.

У бойовій обстановці «пустотливі» ведуть себе не розумно, вони не здатні ні оцінити небезпеку, ні сховатися від неї, що є проявом хворобливого стану. У безпечній обстановці, в госпіталі «пустотливість» швидко зникає, поведінка стає нормальною. Однак, повернувшись з війни до мирного життя, цей тип військовослужбовців деякий час виявляє психологічну слабкість в життєвих стресових ситуаціях: іноді може знову виникати надмірна жартівливість, або, навпаки, похмурість. Суїцидальна поведінка у людей цього типу малоімовірна, але можлива.

3. «Оскаженілі». За період ведення воєнних дій вони стали відрізнятися стійкою злостивістю, неадекватним проявом агресії по відношенню до інших солдатів, до старших за званням, до місцевих беззбройних жителів та полонених. Злість, витісняючи страх, позбавляє «оскаженілих» обережності в умовах ведення бойових дій. Гнів мобілізує фізичні сили, концентрує увагу на противника, зменшує чутливість до болю.

Повернувшись до мирного життя, вони досить швидко звільняються від постійної озлобленості. Але раптовий гнів може вибухати у них у будь-якій стресовій, нервовоперенапружувачій обстановці. Після таких спалахів вони відчувають каяття, що може призвести до накопичення психічної депресії і через неї до суїциду (самогубства).

Саме бійці, які перебувають у тривожно-депресивному стані, переживають сомато-вегетативні порушення, серед яких найбільш характерними симптомами є вазомоторна лабільність, що проявляється у вигляді почервоніння або блідості обличчя, знижена або підвищена пітливість кінцівок, неприємні відчуття в області серця або нестача повітря, запаморочення, відчуття «втрати ґрунту під ногами». Порушення сну характеризуються тривалим періодом засинання, коли особи з ПТСР не можуть позбутися неприємних і тривожних думок, частими пробудженнями серед ночі. У цьому випадку мають місце і деякі прояви

порушення поведінки, які можна було б визначити як агресивно-гіперстенічні. Однак у повсякденному житті така «гіперстенічність» виявляється малопродуктивною і призводить до конфліктів та загального неспокою, що заважає у пошуку реальних можливостей уникнення та розв'язання складних життєвих ситуацій².

Отже, посттравматичний синдром, що є наслідком перебування військовослужбовців в умовах бойових дій суттєво впливає на перебіг психічної діяльності особистості, він є як індивідуальною так і соціальною проблемою.

Враховуючи негативний вплив стресових факторів на військово-службовців в умовах ведення бойових дій, соціально-психологічна реабілітація як процес відновлення фізичних, психічних та соціальних ресурсів військовослужбовців має носити інтегративний характер, включати комплекс заходів, зокрема: психотерапевтичні, психодіагностичні, психокорекційні, профілактичні, профорієнтаційні, використовуючи при цьому як індивідуальні, так і групові форми психосоціальної роботи (консультування, групова корекція, аутотренінг, саморегуляція тощо).

Висновки

Надійність майбутньої професійної діяльності військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції, тісно пов'язана зі станом психічних функцій. Серед психологічних механізмів, що забезпечують надійність діяльності військовослужбовців у різних умовах провідна роль належить механізмам компенсації психічних функцій, самооцінці та самоконтролю. У зв'язку з цим, соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців є однією з найбільш важливих та актуальних проблем.

Реабілітаційна робота, орієнтована на подолання наслідків, симптомів минулого воєнного досвіду військовослужбовців має враховувати його індивідуальні потреби. Після повернення до мирного життя, військовослужбовці мають бути залучені до реадaptaційних заходів та отримувати повноцінну комплексну реабілітацію згідно індивідуальних програм. Військовослужбовці з ПТСР, які пройшли реабілітацію і реадaptaцію потребують тривалого соціального супроводу. Найбільш дієвим у зниженні впливу посттравматичного стресового розладу є інтегрування військовослужбовцем свого негативного досвіду з метою його використання для особистісного зростання, саморозвитку, самореалізації.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у дослідженні особливостей психологічної підтримки військовослужбовців в умовах антитерористичної операції

² Буряк О. О. Військовий синдром «АТО»: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні / О. О. Буряк, М. І. Гіневський, Г. Л. Катеруша // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. — 2015. — Вип. 2(43). — С. 176–181.

Список використаної літератури:

1. Бабенко О. В. Методические рекомендации для военных психологов при работе с посттравматическим стрессом / О. В. Бабенко, Л. М. Домашенко. — Ростов н/Д. : МарвелМ, 2000. — 156 с.
2. Буряк О. О. Військовий синдром «АТО»: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні / О. О. Буряк, М. І. Гіневський, Г. Л. Катеруша // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. — 2015. — Вип. 2(43). — С. 176–181.
3. Величко С. В. Адаптационный потенциал военнослужащих в психологической подготовке к гражданской жизни : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» / С. В. Величко. — Таганрог, 2004. — 185 с.
4. Китаев-Смык Л. А. Стресс войны: фронтовые наблюдения врача психолога / Л. А. Китаев-Смык ; М-во культуры РФ. — М. : Российский ин-т культурологии, 2001. — 80 с.
5. Лесков В. О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / В. О. Лесков. — Хмельницький, 2008. — 22 с.
6. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти : метод. посіб. [упоряд. : Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук. — Чернівці : Технодрук, 2014. — 133 с.
7. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2016 р.) : у 2 ч. [ред. кол. : В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.]. — Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2016. — Ч. 2. — 178 с.
8. Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям : кол. монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник [та ін.]; за заг. ред. М. І. Мушкевич. — Луцьк : Вежа-Друк, 2016. — 260 с.
9. Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції / О. В. Тополь // Підготовка фахівців у системі професійної освіти. — 2015. — № 124. — С. 230–233.
10. Шанин В. Ю. Патофизиологические основы реабилитации участников войн / В. Ю. Шанин, А. А. Стрельников // Медицинская реабилитация раненых и больных [под ред. Ю. Н. Шанина]. — СПб. : Спец. л-ра, 1997. — 386 с.

**Nataliya Perehonchuk,
Tetiana Chumak**

**ABOUT THE PROBLEM OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL
REABILITATION FOR MILITANTS UNDER THE CONDITIONS OF
ANTITERRORISTIC OPERATION**

The development Ukrainian society is going through hard socio-economic conditions affecting not only life standards, but mental health and emotional balance of its people. As a result of the antiterroristic operation, which by its scales and lives lost is comparable to a real war, on Ukrainian territory emerges a situation of constant tense, alertness and frustration. The fact that many of militants are mentally incapable of re-entering the system of social bounds and standards of peace leads to the need to create special conditions and actions aiming for psychological return of soldiers to peaceful life. As their numbers constantly grow, a complex of measures for recreative treatment and further social integration of antiterroristic operation veterans in society is a prior way of state social policy.

Socio-psychological rehabilitation is a crucial component of mental balance regainment. It is based on making various kinds of impacts on militants' psyche, taking into account therapy, prophylaxis, hygiene and pedagogy. Psychological impacts make it possible to reduce levels of mental tense, replenish spent psychological endurance and, thus, speed up recreation processes in other organs and systems of a particular organism. Regarding destructive influence of stress factors on militants under the conditions of war actions, socio-psychological rehabilitation as a process of replenishment of militants' physical, mental, and social resources must have an integration-oriented and include a complex of measures such as: psycho-therapeutic, psycho-diagnostic, psycho-correctional, preventive, work-oriented. Both individual and group forms of psycho-social work must be ensured (consulting, correction in groups, autotraining, self-regulation etc.).